

ISSUES ON ACTIVITY OF THE FACTORY INSPECTION IN KIEV FACTORY DISTRICT IN THE WORKS OF RESEARCHERS OF THE END OF THE 19TH – BEGINNING OF THE 20TH CENTURIES

Establishment and operation of the factory inspection within Kyiv factory district are considered on the basis of works developed by Ukrainian and foreign scholars. An attempt is made to analyze opinions of pre-revolutionary scholars about this process. There is a lack of information on organization of the Kyiv factory district and operation of the factory inspection. Archive fonds of the Central State Historical Archive in Kyiv provide more information on this issue. But we would like to consider scientific works of the pre-revolutionary authors the first ones who provided the first answers on operation of the factory and plants, settlement of labor disputes between employees and employers, development of the labor legislation and evaluated the factory industry in the Russian Empire in general.

Practitioners and scholars dealt with the operation of the factory inspection in the end of the XIXth century – beginning of the XXth century. Special attention shall be paid to the works of factory inspectors of that time. In general Moscow factory inspector Ivan Yanzhul Mikhaylovskiy and Volodymyr factory inspector Petro Peskov became the first pioneers of history related to the initial period of operation of the factory inspection in Russian Empire. They were the first ones who gathered and systematize statistical data on development of the factory industry and evaluated the first legislation in this sphere. These data initiated publication of reports for 1883–1885yy. and contributed to making annual reports on the activity of all factory inspectors. Except direct participants who designed a factory policy famous scholars of that period studied activity of the inspection related to labor issues and its influence on the industrial elite. Besides, a famous economist Mikhaylo Tugan-Baranovskiy gave a positive evaluation of the operation of factory inspection in Russian Empire. The scholar did not concentrate on Kyiv factory district. He showed its role and place in the general factory system of the Empire only in broad lines. Other scholars of that period among others Pavlo Bezobrazov, Mykhaylo Lunts and Volodymyr Lenin criticized the importance of the factory inspection related to the regulation of labor relationship between employees and employers. They denied that the inspection had a positive influence on the labor conditions of the factory employees and concentrated on the lack of control provided by the state after economic processes in the Russian Empire.

In this regard we can see that were not formed a unified vision of the importance of factory inspection in addressing the main important industrial and economic issues of that time in pre-revolutionary historiography. Although most researchers approvingly referred to the factory inspection, but there were those who criticized it. They are spoke about the inaction and inability on the regulate labor relations, and inability to reduce of the pressure and the level of the exploitation of workers by employers. Yet the fact remains that beginning of the activity factory inspection was a period of the attempts of the state to intervene in the economic regulation.

Key words: historiography, factory inspection, the factory legislation, labor law, government intervention in the economy, Kyiv factory district, factories, factory, plants, the industry of Ukraine, the economy of Ukraine.

До редакції надійшла 14.10.2014.

УДК 930.1:328.1(477)

© Вікторія Дмитрушко
(Київ)

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО РАДЯНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В СУЧАСНІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Розкривається питання висвітлення сучасною вітчизняною історіографією історії українського радянського парламентаризму. Ця проблема розглядається в загальному історичному контексті радянської епохи, спробах проаналізувати тогочасні реалії державного будівництва. На думку дослідників, діяльність Верховної Ради УРСР була номінальною, оскільки вона де-факто нагадувала швидше імітацію законотворення, а реальна робота зводилася до прийняття продиктованих вищим радянським керівництвом законопроектів. У цілому проблематика не отримала всебічного вивчення, оскільки з'ясовано лише окремі аспекти радянського парламентаризму: повноваження, функції Верховної Ради, відображення цих питань у конституційних

актах. Переважно йдеться про літературу правознавчого характеру, історики не проявляли належного наукового інтересу до цієї теми.

Ключові слова: історія, сучасна вітчизняна історіографія, Верховна Рада, Президія Верховної Ради УРСР, парламент, парламентаризм.

Парламент – найвищий виборний (повністю або частково) орган державної законодавчої влади, в якому здійснюється представництво основних політично активних груп населення країни. Парламентаризм – це система організації державної влади, що базується на активній ролі парламенту в її здійсненні. Парламент і парламентаризм є невід’ємними атрибутами демократичної держави.

Унікальність парламенту як політичного інституту полягає в його ролі посередника між суспільством і органами виконавчої влади; системи, в якій формується воля нації на основі представництва структурованих груп інтересів на державному рівні.

Зважаючи на те, що явище парламентаризму в тій чи іншій формі притаманне кожній сучасній демократичній країні, вивчення його історії є надзвичайно актуальним для нашої країни в період її розбудови, а історіографія питання допоможе з’ясувати рівень актуальності, вивчення та новизну постановки проблеми.

Питання історії парламентаризму, правового статусу, аналіз повноважень, функцій та прерогатив Верховної Ради як органу народовладдя в радянській інтерпретації вважалися малоперспективними, а, отже, й не були предметом спеціальних історичних досліджень. Ці проблеми розглядалися надзвичайно рідко, лише у загальному історичному контексті радянської епохи, спробах проаналізувати тогочасні реалії державного будівництва. Прикладом можуть служити окремі праці В. Даниленка, С. Кульчицького, в яких зроблена спроба аналізу радянської епохи, визначення ролі та місця законодавчої влади в тодішній вертикалі влади України. Деякі аспекти історії становлення українського парламентаризму, зокрема його радянської версії, стали предметом наукових пошуків фахових істориків та правознавців В. Гончаренка, Ю. Древалю, Г. Журавльової, В. Журавського, В. Іванова, Л. Кривенко, В. Литвина, Н. Маковської, Л. Полякової, А. Ткачука, А. Трубайчука, В. Хорунженко, Ю. Шемшученка.

Перші окремі публікації почали з’являтися після 1991 р. у академічних збірниках і торкалися деяких аспектів історії парламентаризму, його ідентифікації та визначення дефініцій. Спільною рисою цих видань стало відображення парламентаризму одночасно з

вивченням історії української державності; конституціоналізму, зокрема, тих проблем, які найбільше були сфальшовані радянською ідеологічною системою. Науковцям доводилося не лише спростовувати застарілі стереотипи, об’єктивно й критично оцінюючи парламентаризм на основі архівних документів і матеріалів, але й переконувати про глибинні витоки ідей українського парламентаризму.

Дослідження парламентаризму в Україні рубежу ХХ–ХХІ ст. знайшли висвітлення на сторінках підручників і в поодиноких монографіях. Святкування чергових річниць проголошення незалежності України сприяло зростанню досліджень питань української історії загалом та парламентаризму зокрема. В середині 1990-х рр. з’явилися публікації, в яких автори намагалися прослідкувати та аргументувати появу українського парламентаризму. Серед них: В. Доморослий [6; 7; 8], О. Мироненко [17; 18; 19], В. Шаповал [31; 32; 33] та ін.

Процесові законотворення та діяльності органів влади, які володіли законодавчою ініціативою у радянський період, не присвячено спеціальних досліджень, однак ці питання розглядаються у контексті загальної історії українського парламентаризму. Так, 2000 р. побачило світ ґрунтовне дослідження П. Кислого та Ч. Вайза [14]. Авторами охоплено широке коло проблем, які належать до компетенції парламенту, зокрема, питання державного будівництва, становлення демократії, заохочення народу до управління державою через своїх представників – депутатів. Висвітлення всіх питань ведеться через призму діяльності Верховної Ради України з залученням матеріалів про діяльність Конгресу Сполучених Штатів Америки та парламентів країн Європи. У книзі зроблена спроба розглянути весь спектр питань, пов’язаних із практичною діяльністю парламенту – гарантом демократичного устрою держави. Окремим підрозділом видання став аналіз діяльності органів влади радянської доби, які до 1929 р. володіли правом законодавчої ініціативи в УСРР – ВУЦВК, Всеукраїнського з’їзду рад, Раднаркому, а з 1929 р. – Верховної Ради УСРР, що лише в 1937 р. отримала статус єдиного законодавчого органу. Окрема увага приділена Конституції 1978 р., згідно з якою було закріплено ста-

тус найвищого органу державної влади із законодавчими та контрольними функціями. Автори приходять до висновку, що Верховні Ради радянських часів насправді були «декоративними зібраннями депутатів для схвалення законів і оприлюднення рішень партійно-адміністративних органів».

Деякі аспекти діяльності представницьких органів 1920-х – 1990 рр. дослідив В. Журавський [12]. Автор вважає, що парламентаризм у його сучасному розумінні та модель радянського «народовладдя» розвивалися різними шляхами. Це підтвердили перші акти радянської влади в Україні. До такого висновку приходять автор на підставі аналізу законодавчих актів 1917–1918 рр. У резолюції першого з'їзду Рад про організацію влади в Україні вказувалося, що влада на її території «належить виключно Радам робітничих, солдатських і селянських депутатів» [12, с. 66]. Автор, на основі компаративного аналізу Конституцій 1929, 1937 та 1978 рр., стверджує, що на кожному з етапів розвитку, задекларовані форми суспільно-державного життя, насправді виявлялися фікцією [12, с. 67].

Питанню історії українського парламентаризму приділено увагу в окремих працях та монографії Ю. Древалю [9; 10]. Автор вважає, що не слід ототожнювати діяльність органів влади, які були наділені правом законодавчої ініціативи у радянський час, із парламентаризмом у класичному вигляді. Ю. Древаль переконує, що діяльність Верховної Ради УСРР та УРСР була номінальною, оскільки її діяльність де-факто нагадувала швидше імітацію законотворення, а реальна робота зводилася до прийняття продиктованих вищим радянським керівництвом законопроектів.

В. Даниленко окреме дослідження присвятив детальному аналізу принципів формування Верховної Ради УРСР, виборчої системи, за якою формувався депутатський корпус, проведення виборчих кампаній в Україні й прийшов до висновку, що всі ці заходи були позбавлені ознак демократизму, характеризувалися тотальними фальсифікаціями [5, с. 90]. Автор, аналізуючи діяльність Верховної Ради УРСР після смерті Й. Сталіна, доводить, що в країні панувала фактична підміна партією державних органів і самої Ради. «Місце Верховної Ради УРСР у системі владних структур визначалося не тим, що вона визнавалася законодавчим органом, а тільки її статусом найвищого органу державної влади» [5, с. 96]. І лише окремі наляки на позитивні зміни в діяльності радянсь-

кого парламенту, на думку історика, почали відбуватися відповідно до Конституції 1978 р., коли Верховна Рада ставала більше подібною на класичний парламент, принаймні структурно [5, с. 112–113]. В. Даниленко зауважив, що Верховна Рада виконувала тільки окремі законодавчі функції, одностайно схвалюючи підготовлені апаратом рішення [5, с. 115]. Науковий доробок В. Даниленка можна вважати єдиним спеціальним дослідженням, присвяченим історії діяльності радянських законодавчих органів влади на теренах України [5].

Вагомим внеском у розвиток питання історії становлення парламентаризму в радянській Україні слід вважати видання юридичного характеру, підготовлені на основі скурпульозного аналізу нормативно-правової бази радянського періоду. Йдеться про праці В. Гончаренка, який добре вивчивши Конституції 1929, 1937 та 1978 рр. [2], зацентрував увагу на надзвичайно ретельному аналізові діяльності Верховної Ради, функціях і повноваженнях Президії Верховної Ради УРСР згідно з Конституцією УРСР 1937 р., Голови Верховної Ради тощо [2, с. 42–52]. В. Гончаренко проаналізував Основний Закон країни, який був розроблений Конституційною комісією під керівництвом Й. Сталіна. Саме йому, зауважує автор, і належить ідея радикальної перебудови найвищих представницьких органів влади СРСР та УРСР. Автор дослідив також порядок формування Президії Верховної Ради, її повноваження, складу [3, с. 46].

Об'єктом дослідження науковця став також Основний Закон УРСР 1978 р. Так, В. Гончаренко з'ясував правовий статус Верховної Ради відповідно до цього Закону [1]. Дослідник стверджує, що Конституція визначила місце й роль Верховної Ради в системі державної влади. За Верховною Радою УРСР було закріплено статус найвищого органу державної влади. Таким чином, резюмує автор, правовий статус Верховної Ради тепер повністю базувався на марксистсько-ленінській ідеї повновладдя Рад, несумісній із теорією розподілу влади [1, с. 111]. В. Гончаренко наголошує, що лише після 1978 р. були прийняті нормативно-правові акти, які забезпечили належну організацію та діяльність Верховної Ради УРСР, її органів, депутатів [1, с. 113].

Дослідник розглянув питання ретроспективи діяльності Верховної Ради трьох останніх скликань [1]. Він вважає, що лише з березня 1990 р. Верховна Рада УРСР поступово почала перетворюватися у справжній

парламент. Цьому сприяло вже те, що висунення кандидатів у народні депутати УРСР відбувалося демократично й гласно. Основний Закон УРСР 1978 р. вніс певні корективи в організацію та діяльність центральних органів влади й управління УРСР. Як стверджує автор, новації стосувалися й організації та діяльності Верховної Ради УРСР, Президії [2, с. 55]. Автор говорить про Президію Верховної Ради, як постійно діючий орган Верховної Ради, що є підзвітною їй по всіх питаннях своєї діяльності. Він намагається узагальнити досвід роботи Президії ВР протягом 40 років – здійснення конституційних повноважень у різних сферах життя УРСР [2, с. 58]. Конституція 1978 р. встановлювала подвійний статус Президії – як органу Верховної Ради і, як інституції, наділеній правом здійснення функцій найвищого органу державної влади УРСР у міжсесійний період.

Питанню спадковості українського парламентаризму присвячені дослідження О. Сас [23; 24]. Проводячи паралелі в діяльності Верховної Ради радянської України після прийняття Конституцій 1937 і 1978 рр. та Верховної Ради незалежної України, вона вважає радянську Верховну Раду попередницею сучасного українського парламентаризму [23, с. 135–138]. У дослідженні проаналізовано структуру ВР УРСР. Авторка з упевненістю стверджує, що це був верховний представницький орган державної влади й законодавчий орган, який здійснював керівництво всім державним, господарським і культурним будівництвом на території республіки. Не зовсім відповідає реаліям суспільно-політичного життя 1930-х рр. ще одне твердження О. Сас про те, що Верховна Рада була безпосереднім виразником українського народу, його верховенства та суверенітету [23, с. 136]. Ці думки спростовані науковцями, які аргументовано довели, що Верховна Рада в радянській Україні лише створювала ілюзію народовладдя.

Спробу історичної ретроспективи формування українського парламентаризму зробила О. Сас у ще одному своєму дослідженні, яке практично перегукується з попереднім [24]. Авторка стверджує, що нинішній український парламентаризм розвивається в руслі загальносвітових процесів і тенденцій. Одночасно йому притаманні й певні національні особливості, зумовлені не лише специфікою сучасних соціально-економічних процесів і державного устрою України, а й історичними передумовами та традиціями становлення українського парламентаризму [24]. Дослідниця, аналізуючи

Конституції 1937 та 1978 рр., стверджує, що перша не визначала правового становища Президії, зафіксувавши лише, що цей орган тлумачить закони й видає укази, натомість друга визначала правове становище Президії як організаторського органу Верховної Ради, діяльність якого була досить різноманітною. О. Сас робить висновок, що Верховна Рада УРСР як вищий орган державної влади Української РСР виконувала законодавчу функцію, представляла інтереси українського народу у вищих державних органах Радянського Союзу, розглядала деякі важливі питання внутрішнього життя та виступала представником Української РСР у зовнішніх відносинах. Парламент УРСР був складовою частиною української та загальносоюзної радянської політичної системи. Тому складність і суперечливість тогочасної епохи, ясна річ, позначалися на його діяльності. Відповідних рис справжнього парламентаризму Верховна Рада Української РСР почала набувати лише наприкінці радянської історії [24].

Досліджуючи правовий статус Верховної Ради за Основним Законом УРСР 1978 р., В. Хорунженко доводить, що за Законом «Про порядок введення в дію Конституції (Основного Закону) Української Радянської Соціалістичної Республіки», Верховна Рада УРСР, обрана до прийняття Конституції УРСР 1978 р., здійснювала всі повноваження, що надавалися Верховній Раді новою Конституцією УРСР [29]. Конституція республіки також визначала місце і роль Верховної Ради УРСР у системі державної влади, присвятивши їй ряд статей, вміщених у главі 12, що мала назву «Верховна Рада Української РСР» [15]. Автор статті резюмує про те, що ця Конституція закріплювала кількісний склад Верховної Ради, яка отримала право обирати Голову Верховної Ради і чотирьох його заступників, можливість скликання почергових сесій Верховної Ради. Компетенція Верховної Ради УРСР за Конституцією була прирівняна до компетенції УРСР, а Верховна Рада набула права розглядати й вирішувати будь-яке питання, у тому числі й таке, що належить до компетенції Президії Верховної Ради УРСР і Ради Міністрів УРСР [29].

Окремо дослідник звертає увагу на питання, які були передані виключно до компетенції Верховної Ради УРСР. Крім законодавчих повноважень, зауважує В. Хорунженко, Верховна Рада УРСР отримала повноваження проводити контроль за діяльністю всіх підзвітних їй державних органів. Відповідно до статті

14 Конституції 1978 р., порядок діяльності Ради і її органів визначався Регламентом Верховної Ради УРСР [29]. Автор звертає увагу на те, що згідно з положеннями Основного Закону 1978 р., Президія Верховної Ради УРСР наділялася правом у період між сесіями вносити зміни до чинних законодавчих актів УРСР. Саме це, вважає дослідник, применшувало статус Верховної Ради.

Розвиток у державі елементів демократії і гласності відобразився на роботі депутатського корпусу. У 1989 р. почастишали випадки відмови депутатів голосувати за ті чи інші проекти законів. Така ситуація стала темою гострих обговорень у самій Верховній Раді та її кулуарах. Як стверджує В. Хорунженко, результатом цього стало прийняття 27 жовтня 1989 р. Законів «Про зміни і доповнення Конституції Української РСР», «Про вибори народних депутатів Української РСР», «Про вибори депутатів місцевих Рад народних депутатів Української РСР». Факт прийняття Закону від 27 жовтня 1989 р. автор вважає певним зрушенням у бік розвитку представницької демократії в Україні [29, с. 168]. Дослідник проаналізував законопроекти, які були прийняті Верховною Радою дванадцятого скликання, а особливо ті рішення, які сприяли трансформації Верховної Ради УРСР у справжній найвищий орган законодавчої влади в Україні.

Темі парламентаризму в радянській Україні приділялася увага в контексті загальної історії українського парламентаризму [13]. С. Кульчицький зазначає, що в радянській Україні фактично був відсутній розподіл влади. І лише з прийняттям на з'їзді рад СРСР Конституції 5 грудня 1936 р. система влади набула парламентського вигляду. Народ отримав право обирати своїх представників влади. Проте, як зазначає С. Кульчицький, виборчий бюлетень народу довірили вже тоді, коли він був доведений до відчаю шляхом масового терору. Запровадження парламентаризму в радянському розумінні, на думку дослідника, було для Й. Сталіна методом, яким він залякував партійну номенклатуру, адже проведення виборів до Верховної Ради могло б сильно підкосити її вплив [13, с. 397, 400].

Дослідники історії парламентаризму вважають невдалим визначення парламенту як «вищого законодавчого органу», оскільки напрошується аналогія в існуванні інших «нижчих» органів законодавчої влади. Такий підхід пояснюється теорією радянської влади, коли виключно ради визнавалися органами

державної влади, а Верховна Рада – «найвищим органом державної влади Української РСР» (ст. 97, 1978 р.). Як зауважує правознавець А. Георгіца, Конституція СРСР 1924 р. принцип парламентаризму замінила гаслом «Уся влада Радам!». Уперше «найвищий орган влади» був визначений як Верховна Рада Конституцією УРСР 1937 р. [13, с. 111–112]. Сформувався специфічний тип народного представництва як форма народовладдя.

Більшість дослідників схильні вважати, що саме Верховна Рада УРСР дванадцятого скликання, перші вибори до якої відбулися 4 березня 1990 р., поступово почала набувати рис парламенту. В. Журавський вказує на те, що для радянської виборчої системи характерною була майже стовідсоткова явка всіх виборців на дільниці. Голосування відбувалося за одного депутата. Тобто, існував вибір без вибору. І, як результат, усі кандидати, обов'язково з першого разу обиралися в народні депутати. Вибори народних депутатів УРСР 4 березня 1990 р., дали зовсім інші результати [12].

2011 р. доробок українських науковців поповнився двотомником «Основи вітчизняного парламентаризму», який містить окремі аспекти діяльності радянських законодавчих органів в Україні [21]. У праці стисло розглянуті питання історії виникнення парламенту, класифікації, структури та організації парламентів, визначення головних понять, становлення та функціонування Верховної Ради УРСР.

Крізь призму історичного розвитку Д. Мононастирський аналізує поняття «закон», а разом з ним і законодавство [20]. Дослідник виділяє три етапи у розвитку історії вчень про закон: дорадянський, радянський та сучасний. Автор характеризує перший етап як період, коли існувала «множинність суб'єктів законотворення» (ВЦВК, Раднарком), фактичне зрівняння за юридичною силою нормативних актів суб'єктів законотворення, відсутність процедури законотворення, використання дореволюційного понятійного апарату із вкладенням у нього іншого змісту [20, с. 36–44]. Наявність особливої процедури «сходинок» прийняття закону. В літературі її також іменують як «законодавчий порядок». Туди вплетені суб'єкти законотворення, предмет закону та методи врегулювання того чи іншого суспільного відношення. На практиці, закони могли видаватися й поза будь-яким порядком. Наступні два етапи дослідник вважає такими, коли сформувалася прерогатива політичної складової у законотворенні.

Питанню перетворення Верховної Ради з найвищого представницького органу державної влади у повноцінний парламент протягом 1990–1995 рр. присвячена праця Л. Полякової [22, с. 333–334]. Вона теж вважає, що основою формування парламентаризму в Україні стали альтернативні вибори до Верховної Ради УРСР, проведені 1990 р. Справжня законодавча діяльність у Верховній Раді УРСР, стверджує авторка, розпочалася з Верховної Ради XII скликання, коли Верховна Рада УРСР почала працювати в парламентському режимі [22, с. 334–335]. Дослідниця віддає належну увагу появі 1990 р. у складі парламенту опозиції. Головним кроком, який відкрив можливості для трансформації Верховної Ради, стало прийняття першого й другого Законів «Про зміни і доповнення Конституції Української РСР» [22, с. 335]. Як зауважує Л. Полякова, хоча до 24 серпня 1991 р. Україна залишалася у складі СРСР, але закони, які приймала Верховна Рада, визначали Україну як суверенну державу.

В контексті історії становлення парламентаризму, А. Ткачук аналізує законотворчі процеси часів радянської влади в Україні [27]. Вже в першій радянській Конституції 1919 р., на думку А. Ткачука, була закладена норма закону, за яким Україна ввійшла в період, коли влада концентрувалася на вертикалі рад і де Верховна Рада СРСР стала вищим органом законодавчої влади [27, с. 23–24]. Акцентується увага на тому, що в УРСР сформувалася система органів влади подібна до діючої в СРСР, а республіканське законодавство фактично продубльовувало правові норми, які приймалися в Москві. Як зауважує автор, встановилася система, за якою закони готував і приймав уряд [27, с. 24]. Лише Конституцією УРСР 1937 р. номінально було встановлено поділ гілок влади.

Т. Скомороха розглянув питання інституту президентства в радянську добу. Україна входила до складу СРСР як парламентська республіка. Для того часу характерне двояке ставлення до інституту президентства: в конституційних актах йшлося про президента як главу держави, а в науковій літературі інститут глави держави трактувався як буржуазне явище [26]. При обговоренні проекту Конституції УРСР пропонувалося обирати Голову Президії ВР УРСР усім населенням країни, а не Верховною Радою УРСР. Однак, ст. 28. Конституції УРСР 1937 р. закріплювала за Верховною Радою УРСР обрання Президії Верховної Ради УРСР у складі: голови Президії Верховної Ради УРСР, двох заступників, секретаря Президії і 15 членів Президії Верховної Ради УРСР.

Окремим аспектам роботи Верховної Ради УРСР одинадцятого скликання (1985–1990 рр.), коли відбувалися суттєві реформи державного апарату в УРСР, зміни в її статусі, законодавстві, присвячене дослідження В. Єрмолаєва [11, с. 58].

Заслужують на увагу й низка наукових праць, у яких здійснено аналіз окремих аспектів української радянської державності, що дає змогу зрозуміти причини відсутності парламентаризму в класичному розумінні, зведення його діяльності до формального прийняття рішень, що диктувалися представниками найвищих щаблів владної вертикалі. Йдеться про праці В. Солдатенка, О. Сас, Т. Скоморохи, А. Черниша, М. Шитюк, Б. Яроша. Зокрема, в монографії Б. Яроша проаналізовано загальну тенденцію до тоталітаризації життя радянського суспільства, нищення засад народовладдя та нехтування елементарних людських прав і свобод [34]. Також слід віддати належне праці В. Ченцова, в якій автор наводить аргументи на користь думки про існування у 1920-х рр. значного опору більшовицькій владі, опозиції Й. Сталіну в середині партії [34, с. 385, 388]. Як стверджує дослідник, Й. Сталін протягом багатьох років формував таку систему, щоб і партійний апарат, і вищі партійні органи, такі як ЦК, Політбюро були слухняними й керованими особисто ним [34, с. 77]. До цієї низки праць належить і «Український вибір: політичні системи ХХ століття і пошук власної моделі суспільного розвитку», автори якої вважають, що владна система, яка почала формуватися ще з початку 1920-х рр., стала результатом домінування російського елемента в усіх царинах державного життя [28, с. 24]. Стрижнем системи була компартія, яка у 1928 р. отримала повноваження приймати рішення з усіх питань життя країни [28, с. 37].

Аналіз джерел найкраще сприяє створенню об'єктивної картини про функціонування Верховної Ради в радянський період. Тому високу наукову цінність має дослідження Н. Маковської [16]. Авторка проаналізувала архівні документи, що стосуються функціонування Верховної Ради УРСР у 1990–1991 рр. [16, с. 6]. Ця праця уможливує простеження еволюції ролі законодавчого органу, коли в останні роки свого існування ВР почала набирати рис українського парламенту.

Дещо опосередковано про долю парламентаризму в радянські часи розповідається в публікації О. Сас [26]. У роботі проаналізовано теоретичні аспекти парламентаризму та

історичні витоки його зародження. Авторка вважає еволюцію радянської Верховної Ради у представницький законодавчий орган сучасного зразка – Верховну Раду України фактором, який мав як позитивні, так і негативні наслідки у розвитку сучасного парламентаризму.

Низка праць С. Грабовського присвячена історії радянських часів. Не оминув дослідник теми так званого радянського парламентаризму [4]. Він зауважує, що Верховна Рада УРСР збиралася двічі на рік на кілька днів, щоб проголосувати заздалегідь підготовлені закони. «Справжньої публічності тоді не було і загальні напрями визначалися директивами ЦК, але й ті депутати, котрі зналися на справі, не могли вплинути на щось реальне», – наголошує автор. Верховну Раду УРСР С. Грабовський вважає одним із декоративних парламентів.

Таким чином, історіографічний аналіз стану вивчення історії парламентаризму в

радянській Україні свідчить, що тривалий час об'єктивність дослідження цієї проблеми визначалася ставленням офіційної влади до українського державотворення. З появою Акта проголошення незалежності України, питання державності, законотворення, діяльності Верховної Ради привернули увагу вітчизняних дослідників. Ними вивчалися Конституції радянської України, функції та повноваження Верховної Ради, Президії Верховної Ради тощо. Наразі, питання законодавчої діяльності самого парламенту, депутатів, процес законотворення тощо потребують ретельного вивчення вітчизняними істориками. Разом з тим, заслуговують на увагу ґрунтовні узагальнюючі видання, в яких історія парламентаризму в радянську добу розглядається у контексті викладу минулого УРСР та СРСР, характеристики політичної системи радянського періоду.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко В. Верховна Рада УРСР за Конституцією Української РСР 1978 року / В. Гончаренко // Вісник Академії правових наук України. – 2008. – № 1. – С. 111–119.
2. Гончаренко В. Правовий статус Президії Верховної Ради УРСР за Конституцією Української РСР 1978 року / В. Гончаренко // Вісник Академії правових наук. – 2011. – № 1. – С. 55–66.
3. Гончаренко В. Правовий статус Президії Верховної Ради УРСР за Конституцією УРСР 1937 року / В. Гончаренко // Проблеми законності. – 2009. – Вип. 100. – С. 46.
4. Грабовський С. Здобутки Чаушеску та Каддафі не дають спокою господареві Банкової / С. Грабовський // Тиждень. – 2011. – 27 грудня.
5. Даниленко В.М. Особливості радянського парламентаризму в Україні (друга половина ХХ ст.) / В.М. Даниленко // Історія України: маловідомі імена, події, факти. – 2010. – Вип. 36. – С. 85–112.
6. Доморослий В. Законодавча та виконавча влада в Україні: історія проблеми / В. Доморослий // Розбудова держави. – 1995. – № 12. – С. 10–15.
7. Доморослий В. Проблема державності в діяльності Української парламентської Громади І Державної думи / В. Доморослий // Українська державність: історія і сучасність: Матер. наук. конф. / Ін-т нац. відносин і політології АН України та ін., 21–22 січня 1993 р. – К., 1993. – С. 32–34.
8. Доморослий В. Українська громада в ІІ Державній думі / В. Доморослий // Віче. – 1998. – № 4. – С. 130–134.
9. Древаль Ю. Парламентаризм «приглушений» чи раціональний? // Віче. – 2003. – № 9. – С. 50–53.
10. Древаль Ю. Парламентаризм у політичній системі України: (політико-правовий аналіз) / Ю. Древаль / Нац. ун-т внутр. справ. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутрішніх справ, 2003. – 280 с.
11. Єрмолаєв В. Правове регулювання організації роботи Верховної Ради Української РСР / В. Єрмолаєв // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 3. – С. 59.
12. Журавський В.С. Становлення і розвиток українського парламентаризму / В.С. Журавський. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 342 с.
13. Історія українського парламентаризму: від до парламентських форм організації політичного життя до сьогодні / голов. ред. В.М. Литвин; НАН України, Ін-т історії України. – К.: Дніпро, 2010. – 635 с.
14. Кислий П. Становлення парламентаризму в Україні: На тлі світового досвіду / П. Кислий, Ч. Вайз [Літ. ред. Е.Р. Рахімулов]. – К.: Абрис, 2000. – 414 с.
15. Конституції і конституційні акти України: Історія і сучасність / [під ред. Ю.С. Шемшученка]. – К.: Олан, 2001. – 399 с.
16. Маковська Н.В. Акт проголошення незалежності України – унікальний документ національного архівного фонду / Н.В. Маковська // Архіви України. – 2011. – № 4 (274). – С. 5–9.
17. Мироненко О. Біля витоків вітчизняного парламентаризму / О. Мироненко // Правова держава. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 1998. – Вип. 8. – С. 228–238.

18. Мироненко О. Представницькі органи Литовсько-Руської держави в контексті еволюції українського парламентаризму / О. Мироненко // Вісн. Акад. прав. наук. – 1997. – № 2. – С. 38–49.
19. Мироненко О. Роль генеральних військових рад в історії вітчизняного парламентаризму: (XV–XVII ст.) // О. Мироненко // Вісн. Акад. прав. наук України. – 1998. – № 1. – С. 71–82.
20. Монастирський Д.А. Історичні витоки сучасного розуміння закону в Україні / Д.А. Монастирський // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. – № 1–2. – С. 36–44.
21. Основи вітчизняного парламентаризму: підручник для студ. вищ. навч. закладів: у 2 т. / за заг. ред. В.А. Гошовської. – К.: НАДУ, 2011. – Т. 1. – 408 с.
22. Полякова Л. Парламентаризм в Україні: ретроспективний погляд на становлення законодавчого органу (1990–1996 рр.) / Л. Полякова // Гілея. – 2009. – Вип. 24. – С. 333–334.
23. Сас О. Верховна Рада Української РСР – безпосередня попередниця сучасного українського парламенту / О. Сас // Юридичний журнал. – 2005. – № 3. – С. 135–138.
24. Сас О. Верховна Рада Української РСР – безпосередня попередниця сучасного українського парламенту / О. Сас // Віче. – 2011. – № 12 (червень) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2608/>
25. Сас О. Явище парламентаризму на теренах України / О. Сас // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2011. – № 1. – С. 53–59.
26. Скомороха Т. Генеза актів глави держави в Україні / Т. Скомороха // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2011. – № 1. – С. 53–59.
27. Ткачук А. Законотворення за доби радянської влади в Україні (1920–1990 рр.) / А. Ткачук // Ткачук А. Законодавча техніка: навч. посіб. – К.: ІКЦ Легальний бізнес, 2011. – С. 23–31.
28. Український вибір: політичні системи ХХ століття і пошук власної моделі суспільного розвитку / В.Ф. Солдатенко – керівник авт. кол-ву. – К.: Парламентське видавництво, 2007. – 576 с.
29. Хорунженко В.О. Теоретичні аспекти визначення правового статусу Верховної Ради УРСР за конституцією 1978 р. / В.О. Хорунженко // Держава та регіони: Серія: Право. – 2009. – № 1. – С. 166–170.
30. Черныш А. Большая игра двух диктаторов: Вторая мировая война – до и после / А. Черныш. – Одесса: ВМВ, 2006. – 520 с.
31. Шаповал В. Парламент як орган народного представництва / В. Шаповал // Віче. – 1999. – № 5. – С. 3–10.
32. Шаповал В. Парламентаризм в Україні: пошуки парадигми чи рух до нового / В. Шаповал // Віче. – 1997. – № 5. – С. 14–25.
33. Шаповал В. Становлення конституціоналізму в Україні: проблеми теорії / В. Шаповал // Право України. – 1998. – № 5. – С. 25–29.
34. Ярош Б.О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях: 30–50-ті роки ХХ ст. / Б.О. Ярош. – Луцьк: Надстир'я, 1995. – 176 с.

© **Викторія Дмитрушко**
(Київ)

ИСТОРИЯ УКРАИНСКОГО СОВЕТСКОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМА В СОВРЕМЕННОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

Раскрывается вопрос освящения современной отечественной историографией истории украинского советского парламентаризма. Эта проблема рассматривается в общеисторическом контексте советской эпохи, попытках проанализировать тогдашние реалии государственного строительства. По мнению исследователей, деятельность Верховного Совета УССР была номинальной, поскольку он де-факто напоминал скорее имитацию законотворчества, а реальная работа сводилась к принятию продиктованных высшим советским руководством законопроектов. В целом проблематика не получила всестороннего изучения, поскольку выяснено лишь отдельные аспекты советского парламентаризма: полномочия, функции Верховного Совета, отражения этих вопросов в конституционных актах. Преимущественно речь идет о литературе правоведческого характера, историки не проявляли должного научного интереса к этой теме.

Ключевые слова: история, современная отечественная историография, Верховный Совет, Президиум Верховного Совета УССР, парламент, парламентаризм.

HISTORY OF UKRAINIAN SOVIET PARLIAMENTARISM IN MODERN NATIONAL HISTORIOGRAPHY

There is analyzed the coverage by modern national historiography the history of Ukrainian Soviet parliamentarism. The study of the legal status, the analysis of the powers, functions and prerogatives of the Verkhovna Rada as an organ of democracy in the Soviet interpretation wasn't the subject of comprehensive special historical research. This problematic is considered only in the general historical context of the Soviet era, attempts to analyze the realities of that time state-building. The exceptions are some of the works of V. Danylenko, S. Kulchytsky, which are dedicated to analyzes both the Soviet era and the place and role of the legislature in that time the vertical of power in Ukraine. However, some aspects of the history of development of Ukrainian parliamentarism, and its Soviet version became the subject of scientific research by such professional historians and jurists as V. Goncharenko, Yu. Dreval, G. Zhuravleva, V. Zhuravsky, V. Ivanov, L. Kryvenko, V. Lytvyn, N. Makowska, L. Polyakov, A. Tkachuk, A. Trubaychuk, V. Horunzhenko, Yu. Shemshuchenko.

According to the authors, the activity of the Verkhovna Rada of the Ukrainian Socialist Soviet Republic and Ukrainian Soviet Socialist Republic was nominal, because its activity was an imitation of lawmaking de facto, but the real work reduced to adoption the bills, which were dictated by the highest Soviet leadership.

The modern national historiography accumulated a great factual material, published new documentary sources. The largest contribution to the development of the theme did the scientists of the Institute of History of Ukraine; of the Institute of Political and Ethnic and National Studies of NAS of Ukraine, which published the works with systematic karakter. However, it must be noted that the issue has not been a comprehensive study, because there is just investigated aspects of the Soviet parliamentarism: functions, powers of the Verkhovna Rada, the reflection of these issues in constitutional acts. They mainly involve jurisprudential literature, for unknown reasons, historians don't show a proper scientific interest in this issue. Out of researchers' sight remained the detailed research of the legislative activity of the Parliament, the deputy corps, the process of lawmaking and so on. If we take as criteria of knowledge the number of scientific publications, it's relatively small. In most cases we are dealing with extensive generalizing publications in which the history of parliamentarism in the Soviet era is considered only in the context of the last presentation Ukrainian Soviet Socialist Republic and the USSR, the characteristics of the political system of the Soviet period.

Keywords: history, modern national historiography, the Verkhovna Rada, Presidium of the Verkhovna Rada, the Parliament, parliamentarism.

До редакції надійшла 30.09.2014.